

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

УДК 336.226.331+339.15.054.22](438-25):091.3”1683”

<https://doi.org/10.15407/rksu.31.311>

Світлана Олегівна Булатова,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник

відділу кодикології та кодикографії Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ORCID: 0000-0003-2830-7867

e-mail: irnbuv@gmail.com

MANUSCRIPTA VARSOVIANA: ІНСТРУКТАЖ ТОРГОВОГО СТАРОСТИНСЬКОГО ПОДАТКУ У ВАРШАВІ 1683 РОКУ

Метою роботи є публікація, аналіз та залучення до наукового обігу маловідомого Інструктажу торгового старостинського податку 1683 р. в контексті вивчення асортименту привізних продовольчих товарів у Варшаві XVII ст. Висвітлюються не лише дискурс торгового прибутку Варшавського староства, а й насамперед роль та особливості привізної торгівлі продовольством. **Методологія** обґрунтована історико-порівняльним методом, принципами камеральної та едиційної археографії, власне засадами дослідження та публікації старопольських рукописних джерел XVI–XIX ст., визначенням фахової термінології. **Наукова новизна.** Презентовано першу публікацію рідкісного старопольського джерела з торговельного оподат-

кування у Варшавському старостві XVII ст. Публікацію супроводжує науковий коментар, пояснюються фахові терміни з історії торгівлі в Речі Посполитій. На підставі документа проаналізовано різноманітний асортимент продуктів і продовольчих артикулів, регулярно транспортованих до Варшави. Через податкові дані розглянуті характер та специфіка масових поставчань продовольства для столичних споживачів у XVII ст. Для порівняння залучені публікації документів щодо торгових податків з інших міст Корони, зокрема зі Львова. **Висновки.** Джерелознавча цінність уперше опублікованого Інструктажу 1683 р. полягає в тому, що він містить інформацію про встановлення торгового податку на привізні товари на користь

варшавському старості. Попри невеликий обсяг, документ акумулює конкретні дані щодо масових постачань продовольства з регіонів Речі Посполитої та з-за кордону до столиці. Зазначений асортимент презентує напої, продукти масового вживання та коштовні артикули для еліти. Різноманітно представлені вітчизняна та імпортована риба, пиво з передмістя,

регіональне та імпортоване, хліб і збіжжя, м'ясо та худоба, східні та середземноморські додатки, імпортоване вино тощо. Проаналізований асортимент також опосередковано маркує джерела надходження продовольства.

Ключові слова: Варшава XVII століття, рукопис, податок, торгівля, продукти, напої.

Актуальність теми дослідження. До збережених донині археографічних пам'яток *varsovianae* традиційно зверталася пильна увага дослідників. У рукописах XVII ст. зібрання Хрептовичів з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) відклалася копія Інструктажу стосовно «торгового» податку у Варшавському старостві 1683 р. [1, арк. 164–165 зв.]. Документ, дотичний до історії Варшави, досі не оприлюднювався, тому є рідкісним першоджерелом для вивчення торгових старостинських такс на привізні товари та їх реалізації. Водночас публікація Інструктажу презентує конкретні дані щодо масового постачання товарів до Варшави XVII ст., тож безумовно стане в нагоді не лише для дослідження питань оподаткування, а й для розуміння характерних рис столичної торгівлі, зокрема продовольством.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематика розвитку Варшави, її торгівлі, ціноутворення та оподаткування висвітлювалася в розвідках і публікаціях історичних пам'яток, виданих у XIX ст. А. Вейнертом, А. Хмелем [2; 3; 4]. Важливою у цьому сенсі є археографічна едиція Т. Вержбовського початку XX ст. [5]. Історії цін у Варшаві присвячена монографія В. Адамчика [6]; певні аспекти торгівлі, суспільно-економічного устрою тогочасної Варшави проаналізовані в низці праць М. Богуцької, А. Дамецької, Є. Лилейко та інших [7, 8; 9 та ін.]. Слід також відзначити суттєвий доробок А. Вичанського в дослідження проблематики харчування цієї доби [10]. Взаємозв'язок воєводинських такс із товарами та цінами на них у Речі Посполитій відстежується в монографії А. Клондера [11]. Тенденції торгівлі м'ясом на підставі воєводинських такс розглянуті в

іншій розвідці А. Клондера [12]. Для вивчення специфіки торговельних такс варті уваги вибрані публікації документів з інших міст Корони, зокрема зі Львова [13].

Метою роботи є публікація, аналіз і залучення до наукового обігу маловідомого Інструктажу торгового старостинського податку 1683 р. в контексті вивчення асортименту привізних продовольчих товарів у Варшаві XVII ст. Висвітлюються не лише дискурс торгового прибутку Варшавського староства, а й насамперед роль та особливості привізної торгівлі продовольством.

Основний текст. Презентований Інструктаж від 28 вересня 1683 р., що міститься серед інших документів рукописного збірника XVII ст., належить до періоду очолювання Варшавського староства Яном Доброгостом Красинським. Ян Доброгост (Бонавентура) Красинський (1639–1717), коронний референдарій (1668 р.), варшавський староста (1668–1688 рр), плоцький воєвода (1688 р.), приятель короля Яна III Собеського, під проводом якого брав участь у битві під Віднем, що відбулася 12 вересня 1683 р. Відзначимо, що Інструктаж укладений через два тижні після переможної битви. Історики підкреслюють особисту роль Я. Д. Красинського в політичному та організаційному влаштуванні шляхетських сеймиків та елекційних сесій, які відбувались у Варшаві [15; 16, s. 197]. Посада старости водночас передбачала й втручання в господарчу сферу, зокрема серед іншого – в оподаткування торгівлі, врегулювання цін на товари та контроль їхньої якості.

Оскільки Я. Д. Красинський тривалий час брав участь у діяльності уряду Старої Варшави, цілком логічно, що власне з його посадовою кар'єрою пов'язаний зміст ще деяких, окрім Інструктажу, скопійованих документів збірника.

Рукописний збірник містить витяги документів старопольською та латинською мовами XVII ст. суспільно-політичного та господарчого змісту. У ньому відклалися копії документів з архіву Старої Варшави: гродських книг та, ймовірно, з канцелярії коронного референдарія і старости. Серед них інструктаж стосовно вальних коронних сеймів [1, арк. 1–42], копії листів до варшавського магістрату [1, арк. 70 зв. та ін.], листи-універсали короля, державних діячів та ієрархів костелу до Варшавського уряду, між іншими до Я. Д. Красинського. Відклалися

314 також універсали гродському урядові Старої Варшави щодо заборони проживання [1, арк. 55–56] та торгівлі [1, арк. 54 зв.] євреям. Торговельним обмеженням іноземних купців присвячена копія листа-універсалу 1679 р. до Я. Д. Красинського [1, арк. 57 зв.]. Заслуговує на увагу відома копія люстрації Варшавського староства 1660 р. [1, арк. 124–132 зв.; 3, арк. 166–244].

Зазначимо, що текст написаний з обох боків рукописного кодексу, зокрема з протилежного боку міститься археографічно цінна копія реєстру привілеїв Старої Варшави «Privilegiorum Civitati Antiquae Varsaviae servientium» [1, арк. 3 зв.–12 зв.].

Текст скопійований різними почерками, чорним і коричневим чорнилом. На папері зшитків кодексу переважно атрибується філігрань ALLE MODE PAPIER – N 2 (1670, 1671) [16]. Опублікований нижче текст Інструктажу, старопольською та латинською мовами, написаний 28 вересня 1683 р. у Варшаві, – невеликий за обсягом [1, арк. 164, 164 зв., 165 зв.]. Він скопійований канцелярським почерком, коричневим чорнилом, на папері без філіграней.

Коричнева шкіряна оправа (раніше – дошки у шкірі) рукопису здебільшого втрачена, збереглися лише шкіряні клаптики та залишки застібок з боків. На форзаці наявний (двічі) власницький запис Гіацінта Маковського, королівського секретаря, ймовірно початку XVIII ст.: «Ex libris Hiacinthi Makowski S[acrae] R[egnum] Ma[jesta]tis secretarii m[anu] r[ograt]iae», та містяться сліди червоної сургучної печатки. На маргінесі сторінки збереглася шрифтова екслібрис-печатка, чорного кольору, кінця XVIII ст.: «Ex Bibl. Joach. Com. Chreptowicz», що засвідчує приналежність книги до Щорсовської бібліотеки графа Йоахима Литавора Хрептовича (1729–1812), литовського канцлера [1, арк. 1; 17, s. 261, 262].

*Асортимент привезених продовольчих товарів
за даними Інструктажу 1683 року*

За королівськими привілеями при проведенні торгів та ярмарків діяв усталений збір податку, т. зв. торговий податок (далі – торгове), старості або воєводи та магістрату, який забезпечував їхні урядові права. Розмір торгового та перелік товарів, що підлягали оподаткуванню, в містах Корони відрізнялися відповідно до наданих привілеїв.

Регулярне сплачування торгового та інших видів податків у XVI–XVII ст. становило значне джерело прибутків старостинського, воєводського урядів і магістратів. Починаючи з XVI ст. урядовцями забезпечувався контроль мір та ваг під час купівлі-продажу, легалізувалися ціни на товари, контролювалася їхня належна якість. Типовим прикладом встановлення такс, цін на продукцію, контролю її якості є опубліковані Ю. У. Немцевічем такси краківського воєводи 1573 р. [18, s. 323–344], що так само практикувалося й варшавськими урядовцями XVII ст.

Ціни встановлювалися підвоєводою (або судовим маршалком) і підстаростою, переважно за участі магістрату Старої Варшави у присутності підстарости [6, s. 45; 4, s. 59]. Отож ціни корелювалися певною мірою з воєводинськими або старостинськими таксами та попитом на товари. Згідно з твердженням історика цін Варшави В. Адамчика, домінуючу роль податкових такс важко переоцінити при обговоренні ринкової цінової політики [6, s. 41].

За даними люстрації 1660 р., річний торговий прибуток варшавського старости складав приблизно 300 польських злотих – загалом відносно невелика сума, адже торгове стягувалося на трьох: коронного маршалка, варшавського старосту та місто [3, s. 182–183].

Що являла собою міська торгівля цієї доби? Тогочасне купецтво міста об'єднувалося Купецьким братством [8, s. 277]. У відповідності до твердження А. Даменської, між 1657 і 1666 рр. у Старій Варшаві було 65 купців, 1 крамник і 1 перекупник, переважно німецького та італійського походження. Серед них домінували торговці вином. Натомість прибулим іноземцям заборонявся роздрібний продаж у місті, їхня торгівля обмежувалася лише ярмарками. Суворя заборона торгівлі, за розпорядженням Варшавського магістрату, поширювалася на євреїв і вірмен [8, s. 282, 284, 286].

Незважаючи на жорстку конкуренцію іноземних купців у Старій Варшаві, столиця стала центром міжнародної торгівлі. Іноземці поставляли товари для королівського двору, особливий попит в еліт мали модні вироби – т. зв. французький товар, згаданий і в Інструктажу 1683 р. [8, s. 284–286; 7, s. 52].

Завдяки транспортуванню Віслою найшвидіші торговельні зв'язки Варшава в XVII ст. підтримувала з Гданськом, звідки надходили масові

товари (оселедець, трунки), елітарні продукти та імпортовані предмети розкоші [6, s. 29; 7, s. 64]. Столиця домінувала як річковий порт на Віслі, а з водним шляхом перетинався тракт із Литви до Сілезії [26, s. 205]. Зростала роль Варшави в торгівлі суходрогом, серед іншого з Люблінном, звідки транзитом постачалися товари з українських земель та Великого князівства Литовського [7, s. 51]. За посередництва Познані та Вроцлава розвивалися контакти Варшави з німецькими містами [19, s. 64].

Історики (В. Адамчик, А. Доменська) відзначають і руйнівні фактори в XVII ст., зокрема занепад торгівлі спричинили шведське вторгнення 1655–1656 рр., а пізніше мор у воєнні роки та в 1660–1661 рр., які спустошили Стару Варшаву [6, s. 61; 8, s. 315].

Попри все, специфіка торговельного стану Варшави XVII ст. обумовлювалася насамперед столичним статусом міста та періодичним влаштуванням у ньому сеймів або інавгурацій. З огляду на це, умови оподаткування також відрізнялися від провінцій та інших торговельних міст Корони.

Як свідчить текст Інструктажу 1683 р., реалізація сплачування торгового у Варшавському старостві спиралася на настанови конституції 1589 р. [1, арк. 184; 20, s. 277–304]. За право продажу товару в місті купці сплачували торгове, яке визначалося готівкою або натурою. Зазвичай у ратушних, воєводських і старостинських податках певна частка товару вибиралася натурою – «згідно з пропорцією». У відповідності до Інструктажу, у цьому випадку стягувалася поштучна кількість: копа (60 шт.), для живності – одиниця рогатої худоби чи рибина, а також полоть солонини, шрот м'яса, куш розмарину, вінок цибулі.

Нормування в 1683 р. старостинських такс на асортимент продуктів віддзеркалює їхні системне постачання та наявність на ринку. В документі вказані лише ті групи товарів, які масово надходили до міста великими партіями. Відповідно, для номінації мір та обсягів продукції вживалися терміни на кшталт: віз, фура, мішок, в'язка (рака), бочка, мала бочка, бубон (buben), фаска, піпа, оксофт (oksest/okseft). Проте в тексті взагалі не йдеться про дрібних торговців з передмістя, які малими партіями носили на продаж городину, фрукти тощо. Ймовірно, вони звільнялися від торгового старостинського подібного до інших міст Корони, наприклад, Львова або Жешува [13, с. 443, 446; 21, s. 22].

Торговельні дні у Старій Варшаві щотижня випадали на четвер, а в Новій Варшаві – на понеділок [9, s. 144]. Крім щотижневих ринків, поживлення руху купців до столиці припадало на ярмарки. За часів правління династії Ваза Стара Варшава мала привілей проводити 3 ярмарки на рік: на Іоанна Хрестителя (24 червня), на Св. Ядвігу (15 жовтня), через 2 тижні після Великодня. Під час ярмарку, що тривав до двох тижнів, будь-який купець з іншого міста або іноземець могли виставити товари на продаж [9, s. 144]. Асортимент товарів на ярмарках був різноманітнішим, ніж на ринках, де превалювала локальна продукція. Торгували переважно продукцією з інших регіонів та з-закордону, а також кіньми, худобою [22, s. 3].

Дані торгового податку в документі надають уявлення про асортимент привізних продовольчих товарів. Для розуміння характеру та специфіки постачань розглянемо їх докладніше.

Інструктаж 1683 р. містить перелік сортів привізного пива, які маркують торговельні стосунки Варшави з регіонами його виробництва. Адже асортимент пива, визначений у документі, був властивим саме для столиці.

Згідно з текстом, до Варшави, відомої продукцією міського цеху пивоварів, масово надходили партії пива з регіонів Ловічу, Пйонтку, Варки (ловіцьке, пйонтківське, варецьке) та варшавських околиць: Праги (празьке) та Скаришева (скарішевське) біля Праги. Торгували також продукцією саксонських і пруських пивоварів – лейпцизьким і пруським чорним. Гатунки з цих місцевостей мали заслужене реноме у столичних споживачів, адже здавна отримали право пропінації у Варшаві.

Одним з найстаріших сортів було пиво з Пйонтку, яке дозволялося продавати в пивниці ратуші згідно з княжим декретом від 1479 р, а в 1555 р. пропінацію підтверджено привілеєм Сигізмунда Августа [23, s. 451]. Монополія пивниці ратуші поширювалася також на право шинкарювання варецьким пивом [5, n 61, 69]. У цю добу прибутки від пйонтківського пива часто використовувалися на цільові потреби міста [5, s. 61, 44, 60]. Пйонтківське вважалося елітним сортом, який постачався до королівського столу Сигізмунда I Старого.

Утім наприкінці XVII ст., як свідчать дані Інструктажу, пйонтківське пиво фігурувало нарівні з ловіцьким та іншими привізними гатунками.

Торгове на користь варшавського старости з бочки пйонтковського, ловіцького або іншого привізного пива становило 2 гроші. На такому ж рівні окреслене торгове з продукції броварень варшавських околиць – Праги та Скаришева. Ціна празького дорівнювалася ціні вітчизняного пива середньої вартості, а в окремі періоди XVII ст. празьке коштувало дешевше в порівнянні, зокрема, з популярним варецьким [4, s. 227, 234, 238].

Серед імпортованих до Варшави – за розміром торгового – 12 грошів за бочку – пруське чорне пиво вважалося найдорожчим, можливо через високу вартість виробництва напою у пруських містах [24, s. 126]. Якість та смакові властивості трунку високо оцінював Ш. Сиреньський у «Zielniku» 1613 р.: «*Pruskie piwa są rozmaite / iedno druga dobrocią / smákiem uprzędzáiace*» [25, s. 946]. Отже, за даними 1683 р. торгове з цього імпортного пива було найбільшим, не відрізняючись від такси з іспанського вина петерцименту. Досить висока такса зафіксована у Варшаві на лейпцизьке пиво – 6 грошів. З XVI ст. партії лейпцизького транспортували Віслою, воно фігурує в Ногатському реєстрі імпортування напоїв із Гданська [26, s. 114]. В аристократичних колах лейпцизьке пиво визнавалося делікатесом, його надсилали в подарунок разом з коштовними винами, екзотичними цитрусовими тощо [27, s. 62].

Пиво, завезене до Старої та Нової Варшави, конкурувало з місцевим, тому, за конфірмацією Яна Казимира від 1650 р., пивовари з Нової Варшави повинні були «захищатися від постачань шляхетського пива з Праги, Скаришева та інших міст; крім варецького, бжезинського та ловіцького, інші сорти пива їм дозволяється брати» [3, s. 198]. Така градація робила привілейованим продаж ловіцького та варецького у столиці в порівнянні з продукцією шляхетських (тобто приватних) броварень із передмість – Праги та Скаришева. За Статутами цін для Старої Варшави за 1607–1627 рр., ціна популярного варецького пива перевищувала варшавську продукцію, тоді як ціни празького і варшавського були однаковими [4, s. 120, 225, 227, 241].

Для задоволення зростаючих потреб броварництва столиці купці постачали базову сировину – хміль, який вирощували переважно в Литві та Сілезії. На виняткову вартість хмелю (серед інших товарів, що обраховувалися возами зі стандартним податком у 12 грошів) вказує від-

носно високе торгове – 1 флорин за віз, що перевищувало таксу на ідентичні вовну та пір'я, які також обраховувалися возами або лантухами. До прикладу, у Львові в 1639 р. податок з великих возів вовни, пір'я тощо дорівнювався 6 грошам [13, с. 443]. Імовірно, високий податок на хміль у Варшаві був визначений з огляду на попередні роки, особливо на 1679-й, відомий неврожаєм цієї сировини [6, s. 57].

Щодо імпортованого вина, в Інструктажу згадуються міцне угорське та іспанський петерцимент солодкого пряного смаку, популярні в коронних містах XVII ст. Згідно з твердженням Р. Рибарського, угорське вино ввозилося до Великопольщі через карпатські комори та Сілезьким шляхом [26, s. 120]. За Конституцією 1676 р. було відновлено заборону на виїзд до Угорщини за вином, яким торгували винятково з винних складів у Польщі [28, s. 17].

Як згадувалося вище, в містах Корони старостинський податок не вибирався однаково за розміром та артикулами, а визначався наданими королівськими привілеями. Тому варшавський староста стягував торгове з петерцименту та угорського, зокрема, на відміну від львівського старости, якому з угорського, волоського та малмазії торгове заборонялося [13, с. 443, 444]. Торгове для варшавського старости становило 6 грошів з бочки угорського і 12 грошів з піпи петерцименту.

Характерно, що торгове вибиралося загалом з усієї партії товару. Ціни ж встановлювалися відповідно до якості: угорське, наприклад, поділялося на молоде і старе, які, у свою чергу, також різнилися. У столиці був широкий асортимент вин: рейнські, французькі, т. зв. білі та червоні, бастардо, мускат, іспанські, алікант, святоєрські, але найпопулярнішими були угорські вина, особливо старі. Спорадично траплялися питний мед і липець. Ціни на вказані трюнки відповідно зафіксовані у Статуті цін у Старій Варшаві [4], в певні періоди вони коливалися у зв'язку з різними факторами. В період написання Інструктажу 1683 р. середня ціна гарнця петерцименту становила 150 грошів; малмазії – 120 грошів; вина невідзначеного ґатунку – приблизно 184 гроші [6, s. 30, 31, 32: tabl. 34, 36, 37]. На жаль, дані стосовно цін на угорські вина у Варшаві 1683 р. відсутні.

Чи збирали також торгове від інших вин у столиці? Можливо, податки від імпортних вин, які користувалися високим попитом в еліті, збиралися на користь магістрату. Адже, за висновком А. Вейнерта на

підставі муніципальних рахунків, варшавська рада, для здобуття протекції короля і магнатів, дарувала їм престижні вина на кшталт петерцименту або угорського [2, s. 424]. Вино, як і риба, превалювали у витратах міської ради, про що свідчать дані з 1670 р. [6, s. 7].

Тенденції до здешевлення вітчизняного алкоголю наприкінці XVII ст. помітні у Варшавському інструктажу, де вказана привізена ординарна горілка. Масовість і збільшення пропозиції на горілку у столиці підтверджує загальна такса торгового, яка застосовувалася до великих партій: від возу горілки – 1 флорин. Відповідно, з малої бочки горілки такса становила 6 грошів, – тобто трималася на одному рівні з масово імпортованим угорським вином і коштовним лейпцизьким пивом.

Поступово проста горілка стала найдоступнішим міцним трунком, отож у 1681–1685 рр. варшавські споживачі купували гарнець горілки за 113 грошів, а малмазії – для порівняння – за 273 гроші [6, tabl. 115, s. 100].

Також детально представлено в Інструктажу торгове від розмаїтого рибного влову, який транспортували на варшавський ринок купці з різних регіонів. Прибутки варшавського староства та магістрату регулярно поповнювалися за рахунок риби – основного продукту пісного харчування. Потреби столиці в рибі особливо зростали через проведення у Варшаві засідань сейму, які нерідко відбувалися в піст. Під час сеймів подарунки, якими місто обдаровувало впливових сенаторів, найчастіше складалися з риби [2, s. 425].

Крім улову у Віслі від рибалок міського цеху, з яких, згідно з люстрацією Варшави 1660 р., «жодного торгового старості не збиралося» [3, s. 196], прісноводну та морську рибу транспортували з регіонів та з-за кордону. Тож на відміну від цехового рибальства, на привізну рибу встановлювалося старостинське торгове.

Старості передбачався символічний податок натурою: з фури живої риби – одну рибину. Аби зберегти рибу свіжою, улов постачався із сусідніх містечок понад Віслою. Інтенсивна віслинська торгівля прісноводною рибою була типовим сезонним явищем для багатьох міст цього регіону [22, s. 6, 7]. Торговці свіжою рибою, які привозили її суходолом або сплавливали з верхів'їв Вісли, становили серйозну конкуренцію варшавському цехові рибалок [9, s. 134].

Сушена риба, завдяки специфічній консервації, також мала неабиякий попит, особливо після закінчення сезонного вилову. Популярністю у варшавських споживачів користувалися сушені вугрі та звичайні рибиці, згадані в переліку «Memoaryja generalny» з «Compendium ferculogum albo zebranie potraw» С. Чернецького [29, s. 98]. Їх, зокрема, включали в 1790-х роках до меню Яна III Собеського [30, s. 73, 74, 79 та ін.]. У Варшаві 1683 р. старості збирали від возу сушених рибиців і вугрів – по одній рибині.

З морської риби варшав'янами традиційно цінувався, зокрема під час Великого посту, штокфіш (sztokwisz, – з нім. *Stockfisch*) – сушена солонка тріска. Цей рибний напівпродукт зазвичай постачали у в'язках купці з Помор'я та Королівської Пруссії, з них стягували стандартну таксу для імпортованих товарів – 12 грошів від в'язки штокфішу. Імпортувався також високоякісний англійський оселедець, що конкурував з популярним тоді голландським. Оселедець із Балтики був дешевим морським імпортом, його партії йшли через Гданськ, Ельблонг транзитом по Віслі, сягаючи Варшави та інших міст [26, s. 78, 79]. У середині XVII ст. імпорт англійського оселедця до портів Речі Посполитої був досить незначним, він трохи збільшився в 1770-х роках, ставши масовим лише у XVIII ст. [31, s. 97]. Дані Інструктажу віддзеркалюють власне період активізації торгівлі англійськими оселедцями в останній чверті XVII ст. У Варшаві податок старості з бочки англійського оселедця був зафіксований на рівні 6 грошів.

За Інструктажем 1683 р., імпорт оселедця до Варшави обмежувався товарами з портів на Балтиці, на відміну від Львова, де, окрім гданського гатунку, торгували також подунайським оселедцем. Відзначимо, що у Варшаві 1683 р. та Львові 1639 р. старостинський податок на оселедці був однаковим – по 6 грошів з бочки гданського та подунайського оселедця [13, с. 443].

Специфіка рибного асортименту Варшави обумовлювалася контактами столиці з центрами торгівлі. Імпортом з ганзейських країн відзначався Гданськ, звідки рибу Віслою перевозили до Варшави та інших регіонів. Пруська риба – здебільшого солонка і в'ялена – імпортувалася з теренів Пруссії, зокрема з Кенігсберга. Торгове старості на прусську рибу від фури або за бочку становило 3 гроші.

Потужним центром рибної торгівлі вважався Львів як трансфер продукції зі східних регіонів до міст Великопольщі та Кракова. До столиці транспортували запечатану в бочках солону львівську рибу – прісноводних лина та щуку. Показово, що найвище торгове встановлювали у Варшаві за популярну львівську рибу – з бочки по флорину та 6 грошів, що було значно дорожче в порівнянні з прусською – з бочки по 3 гроші.

Імовірно, сілезьку прісноводну рибу імпортували до Варшави краківські купці, які спеціалізувалися на продажу, постачаючи її з Цешинського і Пщинського регіонів [32, s. 18, 43]. Значні вилови були пов'язані з процвітанням ставкового господарства у Верхній Сілезії в XVI–XVII ст. Податок з сілезької риби усталено визначався у пропорції – по одній рибині від копи.

Серед рибного привозу фігурують й популярні раки, які у старопольську добу визнавалися рибою. Старостинське з привізних раків також відбиралося натурою – по копі з возу. Попит на раків, так само, як і на рибу, зростав у періоди сеймів, особливо в пісні дні. Закупівля раків, як і більшості рибних уловів, мала сезонний характер. В асортименті пісної їжі, яку охоче вживала шляхта, раки не були надто коштовним торговельним артикулом [10, s. 19]. Традиційно раків замовляли до королівського столу в 1790-х роках [30, s. 67, 68, 71, 73–74 etc].

Серед податків на забійну худобу та м'ясо особливе місце займав прибуток від торгівлі волами. За даними Інструктажу, старостинський прибуток збільшувався за рахунок худоби, яку реалізовували зазвичай на ярмарках. Очевидно через труднощі з її перегоним з худоби під час ярмарку стягували 1 флорин.

Варшава була потужним ринком збуту худоби, а також етапом транзиту. Волів масово переганяли до столиці та інших коронних міст з Поділля, Буковини та Валахії. Худобу гнали Грохівським «в'їздом», тобто трактами, що вели з Підляшшя, Любельщини, а далі – аж з України [33, s. 102]. Через це торгове з вола, якого постачали не для ярмаркового продажу, становило у столиці 12 грошів. Високий розмір столичного податку був показовим у порівнянні зі Львовом, де староста отримував з вола та яловиці лише 1 гріш [13, с. 443].

Завдяки торгівлі волами столичний ринок забезпечувався яловичиною різних видів, лоєм та яловичими шкурами [6, s. 46]. У 1683 р.

середня ціна одного вола складала у Варшаві 990 грошів [6, tabl. 15]. За твердженням А. Клондера, домінування волівини в м'ясній торгівлі було типовим як для столичних, так і для провінційних міст Корони [12, s. 180]. Крім волівини, або яловичини, у Варшаві також торгували телятиною та бараниною, з яких стягувався податок у розмірі 2 шелягів.

Прибутки варшавського старости поповнювалися не лише за рахунок приїжджих купців, але й від різників, т. зв. кияків (сохачників), яким дозволялося продавати м'ясо на сохачках (підпорах), з них податок збирався натурою: від кияків-різників, які продають у Варшаві, – по шроту м'яса. Як свідчить люстрація Варшави 1660 р., раніше від міських різників на сохачках старості регулярно стягалося торгове у вигляді чималої кількості м'ясних лопаток. На момент написання люстрації – у 1660 р. – прибуток від лопаток вже не стягувався, вочевидь через воєнні події, що спричинило до занепаду в місті торгівлі на сохачках («*ze ob injuriam temporum wolnice zaginęły*») [3; s. 194]. В інших містах Корони, зокрема у Львові, податок старості від різників і сохачників стягувався готівкою [13, с. 443].

Високі потреби Старої та Нової Варшави у м'ясі значною мірою задовольнялися за рахунок передмість та ближніх місцевостей. Завдяки монополії, наданій привілеєм Яна Казимира 1659 р. м'ясникам Нового міста, постачання м'яса з Праги, Скаришева та інших юрисдикцій було регулярною практикою [34, s. 133].

Показником непопулярності свинини є її відсутність серед інших видів м'яса, згаданих у тексті Інструктажу. Згідно з документом, на варшавський м'ясний ринок привозили лише полоті солонини (полоть – половина тушки, шмат, розрізаний уздовж) в якості доступного свинячого жиру. В період між 1661 і 1685 рр. ціна полоті солонини становила у Варшаві 240 грошів [6, s. 98]. Торговий податок на полоть солонини був встановлений у розмірі 2 грошів.

Цінним жиром традиційно визнавався лой, отриманий з волів, телят і овець. Крім кухні та домашнього господарства, витоплений жир використовували в миловарінні, свічковому виробництві та інших ремеслах. Потреба у великій кількості лоя як основної сировини для ремесел у XVI–XVII ст. була спеціально врегульована. Зокрема, згідно з таксами краківського воєводи 1573 р. жоден м'ясник не наважувався

324 торгувати лоєм, – продавав лише лише миловарам, свічкарям та шорникам [18, s. 328].

Про високий попит на лой свідчить встановлений розмір торгового у Варшаві, значно вищий порівняно з іншими товарами, – 24 гроші з возу. На протигагу цьому, торгове, яке стягувалося в інших містах Корони, відрізнялося від столичного. У Львові 1639 р. староста «з сала нічого не брав, бо ці товари *ad mercaturam pertinent*» [13, с. 443].

Поширені види свійської птиці – курки та гуски – живцем постачалися на столичний ринок, імовірно із сільських місцевостей неподалік Варшави. Торгове з птиці становило стандартну таксу з возу сільської продукції – по 2 гроші з возу курей та гусок, стільки, скільки й з возу капусти, вівса, солоду тощо. До прикладу, з возу яблук – трохи більше – по 3 гроші.

Важливі позиції у продуктовому асортименті усталено належали борошну та випічці, про що свідчить розмір торгового: з фурманського возу борошна – флорин 3 гроші, а з возу хліба – 3 гроші. Значну роль мав т. зв. «партацький» хліб різних ґатунків, який масово споживало населення [34, s. 133]. Адже дорожчий пшеничний хліб, який привозили до міста, дозволялося продавати лише в торговельні дні. Тож цей хліб не конкурував з продукцією варшавських пекарів, але задовольняв потреби столиці. Привізена випічка, що користувалася великим попитом у столиці, оподатковувалася для староства. Всупереч дозволу на торгове з привізного хліба варшавському старості, в деяких інших містах Корони, у Львові, старості заборонялося збирання жодного торгового від хлібної випічки [13, с. 443].

В Інструктажу зазначені різні крупи, овес, солод та інші ґатунки збіжжя з таксою з возу – по 2 гроші. Ідентична такса з возу зерна стягувалася також у Львівському старостві [13, с. 443].

У тексті документа на особливу увагу заслуговують колоніальні артикули, т. зв. коріння: прянощі (перець, кмін), до яких залучалися цукор, торунський медівник, рис, оливки, оливкова олія, лимонії. Всі ці додатки відповідають широкому переліку «коріння», згаданому С. Чернецьким [29, s. 96].

Найдорожчі продукти та трунки імпортувалися через Гданський порт углиб країни до Варшави та інших міст. Значні партії прянощів,

додатків, бакалії також перевозилися зі Сходу транзитом через Львів, Кам'янець-Подільський і Люблін, де номінувалися т. зв. турецьким товаром. До прикладу, власне так визначено у привілеї щодо торгового у Львові 1639 р.: з возу турецьких товарів, а саме з возу інжиру, родзинок, рису, горіхів, брати півкаменя [13, с. 444].

У Варшаві торгова такса для екзотичних прянощів і додатків становила 12 грошів. Ідентична такса у 12 грошів стягувалася з різноманітних груп імпорту: петерцименту, модних французьких товарів, турецьких килимів тощо, котрі перевозилися транзитом через прикордонні міста.

Згаданий в Інструктажу перець серед прянощів мав найбільший попит. Однак, за даними В. Адамчика, ціна на перець у Варшаві XVII ст. падала і в останній чверті XVII ст. була на 300 % нижчою, ніж у 1551–1575 рр. [6, с. 64–65]. У документі також зазначені рис і кмин. Імпортований зі Сходу або Середземномор'я рис вважався приправою, тому розмір такси з нього – 12 грошів – дорівнюється до перцю та кмину.

У великих партіях спецій, що перевозилися купцями, «деякі з них навіть частково є предметом вітчизняного виробництва (наприклад, кмин), але їх не можливо відрізнити від імпортних товарів» [26, с. 148]. Втім, низькою таксою вирізнявся вітчизняний лікарський розмарин – ароматична приправа, яка використовувалася в кулінарії та домашньому лікуванні. Вічнозелені розмаринові кущі транспортували торговельними суднами по Віслі, а у столиці від кожного куща розмарину стягувалося торгове – $\frac{1}{2}$ гроша.

Високе торгове стягувалося з імпортних додатків: середземноморських лимоній, оливок, оливкової олії та колоніального цукру. У Варшаві фунт оливкової олії коштував у середньому 24 гроші в 1677–1681 рр., а фунт цукру сягав 40 грошів у 1683 р. [6, tab. 14, 41]. Серед колоніальних додатків, що надходили до Варшави, окрему позицію посідає популярний спеціалітет – торунський медівник. На жаль, немає даних про те, скільки коштував торунський смаколик у Варшаві, де також випікалися локальні медівники.

На відміну від трендового цукру, у групі традиційних продуктів вирізняється високим податком привізний мед, який цінувався як натуральне джерело солодкості. З бочки прісного несиченого меду встановлювалося торгове, типове для престижних товарів, – 12 грошів. Ідентичну

таксу стягували також з діжки воску, оскільки найякісніший мед і віск до коронних міст транспортували купці з Литви [23, s. 37]. У варшавських крамницях, згідно зі Статутом цін 1606–1627 рр., пропонувався мед двох гатунків: ковенський (2 гроші) і дешевший варшавський (1608–1609, 1610 рр.) (за кварту 1 грош) [4, s. 83, 97, 106]. На відміну від столиці, львівський староста не стягував із привізного меду торгове [13, с. 443].

Торгове з молочних продуктів було встановлене в розмірі 2 гроші – з копи сиру та з фаски масла. Окрім містечок поблизу Варшави, звідки, радше за все, молочну продукцію привозили на ринок, її частина також надходила з інших регіонів, зокрема з Сілезії, з якою торговельні контакти підтримувалися з кінця XVI ст. Так, у 1581 р. в Остжеховській коморі при сплаті мита на масло і сир серед торговців, які транспортували молочні продукти, переважали варшавські купці [26, s. 58, 59].

У документі наведено незначний податок на городину (з возу капусти – 2 гроші; з возу вінків цибулі – 6 вінків, або з копи – вінок; з часнику – так само), місцеві фрукти (з возу яблук, груш – 3 гроші) та горіхи (з копи волоських горіхів – один шеляг). Особливим попитом серед фруктів користувалися сушені сливи, серед яких найбільше цінувалися угорські. Податок стягували натурою: з сушених слив пів бубона, коли у Варшаві продають. Хоча в тексті не вказане походження сушених слив, зазвичай цей товар надходив до Варшави та північних міст (Торунь, Познань, Гданськ) з Угорщини та з Сілезії [26, s. 59].

Отже, зазначені групи охоплюють основні продукти та продовольчі товари, переважно вітчизняні: хліб, борошно, різні крупи, овес, солод та інше збіжжя, молочні вироби (масло, сир), види м'яса рогатої худоби (баранина, телятина, волovina), солонину, тваринний жир (лой), свійську птицю (кури, гуски). Серед регіональних продуктів: натуральний несичений мед, спеціалітет – торунські медівники, фрукти (яблука, груші), горіхи та овочі (капуста, цибуля, часник). Широко представлена імпортована та регіональна морська або прісноводна риба – основний пісний продукт. Серед рибних гатунків і способів консервування – англійські оселедці, солоня (сілезька, львівська, прусська риба), свіжа, сушена (рибець звичайний, вугор), штокфіш, а також раки. Імпортні артикули презентовані прянощами, делікатесними додатками і бакалією (кмин, перець, рис, цукор, оливкова олія, оливки, лимонії, розмарин, су-

шені сливи). У групі алкогольних напоїв: імпортовані вина (петерцимент, угорське), пиво з варшавських передмість (скарішевське, празьке), регіональне (пйонтківське, ловіцьке, варецьке), імпортоване (пруське чорне, лейпцизьке), вітчизняна горілка, затребуваний у броварництві хміль.

Наукова новизна. Презентовано першу публікацію рідкісного старопольського джерела з торговельного оподаткування у Варшавському старостві XVII ст. Публікацію супроводжує науковий коментар, пояснюються фахові терміни з історії торгівлі в Речі Посполитій. На підставі документа проаналізовано різноманітний асортимент продуктів і продовольчих артикулів, регулярно транспортованих до Варшави. Через податкові дані розглянуті характер і специфіка масових постачань продовольства для столичних споживачів у XVII ст. Для порівняння залучені публікації документів щодо торгових податків з інших міст Корони, зокрема зі Львова.

Висновки. Джерелознавча цінність уперше опублікованого Інструктажу 1683 р. полягає в тому, що він містить інформацію про встановлення торгового податку на привізні товари на користь варшавському старості. Попри невеликий обсяг, документ акумулює конкретні дані щодо масових постачань продовольства до столиці в XVII ст. Зазначений асортимент презентує напої, продукти масового вживання та коштовні артикули для еліти. Різноманітно представлені вітчизняна та імпортована риба, пиво з передмістя, регіональне та імпортоване, хліб і збіжжя, м'ясо та худоба, східні та середземноморські добавки, імпортоване вино тощо. Проаналізований асортимент також опосередковано маркує джерела та шляхи надходження продовольства з регіонів Речі Посполитої та з-за кордону.

Запропонований польський текст транслітерований, модернізований і підготовлений у відповідності до правил опублікування старопольських археографічних джерел К. Лепшого [38]. Для відтворення характеру оригінального документа переважно збережено його лексичні та стилістичні особливості. У тексті розкрито і наведено у квадратних дужках польські та латинські скорочення. Публікацію супроводжує науковий коментар.

328 [арк. 164] **[Instruktarz targowego prowentu starościńskiego]***
 [Warszawa. 28 września 1683 roku]

Actum in curia Regia Varsaviensi, feria tertia pridie festi sancti Michaelis Archangeli Anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo tertio.

Ad officium et acta pra[e]sentia castren[sia] capita[nealia] Varsaviensia personaliter veniens nobilis Joannes Mikuszewski eidem officio p[rae]senti Instructarium infrascriptum proventus cap[it]aneatus Varsaviensis manu illustris et magnifici Joannis Bonaventurae in Krasne Krasieński, referendarii Regni, Varsavien[sis], Sztumen[sis], Novomesten[sis], Prasnise[nsis] etc. capitanei subscriptum ad acticandum in acta pra[e]sentia obtulit de tenore tali Instruktarz targowego prowentu starościńskiego juxta Constitutionem anni millesimi quingentesimi octuagesimi noni wypisany, według którego administratorowie tego prowentu wybierać powinni dobrą monetą, jaka na ten czas szła.

Floren / grosz

Od postronków kopy jednej	Floren	2
Od płótna sztuki grubego i cienkiego		2
Od paki sukna		24
Od śliw suchych półbębnia, kiedy w Warsza[wie] przedają		12
Od masła faski		2
Od polcia słoniny		2
Od fasy miodownika toruńskiego		12
Od kopy syrów		2
Od beczki piwa lipskiego		6
Od łowickiego		2
Od piątkowskiego i inszego przewoźnego		2
Od piwa wareckiego		1½
Od woza krup różnych		2
Od wozu owsa, słodu i inszego zboża		2
Od cetnaru miedzi, spiże		2
Od beczki żelaza		24

* За консультації люб'язно дякуємо Я. Думановському, професору Університету Миколая Коперніка в Торуні, та Є. К. Чернухину, кандидату філологічних наук, науковому співробітнику Інституту рукопису НБУВ.

[арк. 164 зв.] Od woza łoju	24
Od mydła woza	24
Od chmielu woza	floren 1
Od wańtucha pierzy	12
Od paki kilimów tureckich	12
Od woru pieprzu	12
Od woru ryżu, kminu	12
Od miodu prażnego beczki	12
Od fasy wosku	12
Od fasy cukru	12
Od paki stokwiszu	12
Od rolę tabaki	1
Od woza towaru litewskiego	floren 1
Od beczki śledzi angielskiej	6
Od pipy oliwy	12
Od pipy petercymentu	12
Od pipy limonij	12
Od uksestu oliwek	12
Od beczki wina węgierskiego	6
Od glenia drzewa	6
Od ławy drzew do palenia	6
Od drzewa glenia do budynku	6
Od komięgi wapna	floreny 3 24
Od tratwy wapna	24
Od tratwy garcy, sprzedających w Warszaw[ie] n[umer]o 60 albo floren 6	
Od kopy tarcic	6
Od wołu	12
Od cielęcia szeląg jeden	
Od barana szeląg jeden	
Od woza cert, także i innych suchych ryb, od kopy ryba jedna	
Od śląskich ryb, od kopy ryba jedna	
Od węgorky suchych, od kopy ryba jedna	
Od smoły beczki	3
Od woza futra	floren 1
Od woza gorzałki	floren 1

330	[арк.165] Od beczki małej gorzałki	6
	Od woza cybulę wieńców n[umer]o 6 albo od kopy wieniec	
	Od czosnku także	
	Od woza kapusty	2
	Od woza szkła sztuk n[umer]o dwanaście albo	floren 1
	Od woza statków drewnianych albo sztuk n[umer]o 92 albo floren 1	
	Od mąki furmańskiej woza	floren 3 3
	Od fury ryb żywych ryba jedna	
	Od lwowskich ryb od beczki	floren 6
	Od ryb pruskich fury albo od beczki po gr 3	12
	Od woza raków kopa jedna	
	Od bydłęca podczas jarmarku	1
	Od sztuki towaru francuskiego	12
	Od tarcic woza	2
	Od gont woza	2
	Od kopy gont so[s]nowych szeląg jeden	
	Od beczki piwa skarszewskiego	2
	Od beczki piwa praskiego także	2
	Od bellę papieru	6
	Od rozmarynu wodą płynącego od krza	½
	Od woza chleba przewoźnego	3
	Od kijaków rzeźników w Warszawie sprzedających, śrot mięsa	
	Od woza garców garków n[umer]o sześć	12
	Od smoły beczki	3
	Od dziegciu także	6
	Od orzechów włoskich od kopy szeląg jeden	
	Od woza jabłek	3
	Od woza gruszek także	
	Od woza obręczy	1
	Od woza wełny	12
	Od woza kur, gęsi	2
	Od woza węgla	1
	Od piwa pruskiego czarnego beczki	12

I od inszych rzeczy stosując się do tegoż Instruktarza *ducta proportione* także od towarów kaźdych i *victualis*, na co się podpisuję Jan Krasiniski na Krasnym, referendarz koronny, *manu p[ro]pria, post cujus quidem*

Instructarii superius inserti in acta p[rae]sentia castren[sibus] capitane[alibus] Varsavien[sibus] ingrossationem originale ejusdem offerens rursus ad se recepit et de recepto officium pr[a]esens quietavit quictatis pr[a]esentibus.

(Locus sigilli) *Correxit Sobolewski*

Ignatius Gadomski, tribunus ter[rest]ris, vicecapitaneus Vars[aviensis]. Valentinus Sobolewski, notarius ter[rest]ris Varsavien[sis]

Legi juxta Acta Zal[ejski]

Список використаних джерел

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. І. Од. зб. 5955. Арк. 164–165 зв.
2. Wejnert A. Starożytności Warszawy: dzieło zbiorowo-zeszytowe. Serya druga. T. 4. Warszawa: 1856. 462 s.
3. Wejnert A. Starożytności Warszawy. Dzieło zbiorowo-zeszytowe. Serya druga. T. 6. Warszawa W Drukarni Banku Polskiego, 1858. 2 t. w 1 wol. (468 s, XVIII s.).
4. Ustawy cen dla miasta Starej Warszawy od roku 1606 do roku 1627, wyd. A. Chmiel. Kraków. "Archiwum Komisji Historycznej". 1894. T. 7. S. 51–268.
5. Wierzbowski T. Przywileje królewskiego miasta stołecznego Starej Warszawy, 1376–1772. Warszawa, 1913. 186 s.
6. Adamczyk W. Ceny w Warszawie w XVI i XVII wieku, Lwów–Warszawa: Kasa im. rektora J. Mianowskiego, 1938. 220 s.
7. Warszawa w latach 1526–1795 / opr. M. Bogucka [et al.], pod red. S. Kieniewiczza. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. 672 s.
8. Damińska A. Życie Starej Warszawy w drugiej połowie XVII wieku. Almanach Muzealny, 2010. T. 6. S. 253–324
9. Lileyko J. Życie codzienne w Warszawie za Wazów. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984. 391 s.
10. Wyczański A. Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII w. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1969. 223 s.
11. Klonder A. Prowincjusze i detaliści. Drobnny handel i rzemiosło w Rzeczypospolitej w XVII – początku XVIII wieku, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2020. 162 s.
12. Klonder A. Mięso na rynkach miejskich w Koronie w XVII wieku. Wybrane problemy. Kwartalnik historii kultury materialnej 70/2 2022. S. 165–182. <https://doi.org/10.23858/KHKM70.2022.2.003>

13. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / упоряд. М. Капраль. Львів, 2010. 544 с.
14. Jan Dobrogost (Bonawentura) Krasieński – IPSB: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jan-dobrogost-krasinski-h-slepowron-zm-1717-wojewoda-plocki>
15. Hundert Z. Działalność polityczna referendarza koronnego i starosty warszawskiego Jana Dobrogosta Krasieńskiego za panowania Jana III (do 1688 roku). *Kronika Zamkowa – Roczniki*, 6(72)/2019. S. 189–205. <https://doi.org/10.14746/cph.2020.1.9>
16. Laucevičius E. Popierius Lietuvoje XV–XVIII a: Atlasas / E. Laucevicius. Vilnius: Mintis, 1967. T. 1–2.
17. Мяскова Т. Власницькі знаки на книжках з родової бібліотеки графів Йоахима та Адама Хрептовичів : Альманах бібліофілів. Кн. 1 / упоряд. Є. Пшеничний. Дрогобич : Коло, 2015. С. 259–271.
18. Niemcewicz J.U. Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce. Wyd. 2. T. 3. Lipsk: Breitkopf i Haertel, 1839. 364 s.
19. Warszawa, jej dzieje i kultura. Red. A. Gieysztor, J. Durko. Arkady. 1980. 668 s.
20. Volumina Legum przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku [1793]. T. 2. Petersburg: wyd. J. Ohryzko, 1859, s. 277–304.
21. Pęcowski J. Handel Rzeszowa w XVII i XVIII wieku. Rzeszów, 1908, 47 s.
22. Żuławnik M. Płockie targi i jarmarki w XVI–XVII wieku. "Notatki Płockie". 2001, nr 3 (188). S. 3–9.
23. Kołaczkowski J. Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce. Kraków: nakł. M. Kańskiego, 1888. 744 s.
24. Klonder A. Browarnictwo w Prusach Królewskich: 2 połowa XVI–XVII w. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983, 161 s.
25. Syreński S. Zielnik Herbarzem z języka Łacinskiego zowią. To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich ... Kraków: Bazyli Skalski, 1613.
26. Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. Rozwój handlu i polityki handlowej. T. 1. Poznań: nakł. Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania. 1928. 363 s.
27. Korrespondencye Jana Karola Chodkiewicza poprzedzone opisem rękopismów z archiwum radziwiłłowskiego, znajdujących się w Bibliotece Ordynacyi Krasieńskich połączonej z Muzeum Konstantego Świdzińskiego / opr.

- W. Chomętowski. Biblioteka ordynacji Krasieńskich. Muzeum K. Swidzińskiego. T. 1. Warszawa, 1875. 193 s.
28. Giżycki F. Ks. Wiadomość o stanie handlu i przemysłu w Polsce, w wiekach dawniejszych. Stanisławów: Piller Jan Paweł, 1846. 179 s.
29. Czerniecki S. Compendium ferculorum albo zebranie potraw / wyd. i oprac. J. Dumanowski, M. Spychaj. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2012. *Monumenta Poloniae Culinaria*. Polskie zabytki kulinarne, red. J. Dumanowski, wyd. III poprawione, t. I. 240 s.
30. Księga szafarska dworu Jana III Sobieskiego 1695–1696 / oprac. J. Dumanowski, M. Próba, Ł. Truściński. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2013. *Monumenta Poloniae Culinaria*. Polskie zabytki kulinarne, red. J. Dumanowski, t. IV. 213 s.
31. Mierzwa Ed. A. Anglia a Polska w okresie rewolucji purytańskiej i restauracji. Nauk. Wydawn. Piotrkowskie Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim, 2001. 339 s.
32. Brzozowski S., Tobiasz M. Z dziejów rybactwa małopolskiego. [w:] *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. 1964. Ser. B(9), s. 3–102.
33. Grochulska B. Warszawa na mapie Polski stanisławowskiej. Podstawy gospodarcze rozwoju miasta. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1980. 310 s.
34. Grochulska B., Pruss W. Z dziejów rzemiosła warszawskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. 622 s.
35. Lepszy K. Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku. Wrocław, 1953. 65 s.
36. Słownik polszczyzny XVI wieku <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/43786#znaczenie-8>
37. Guldon Z., Stępkowski L. Statystyka obrotów towarowych na komorach celnych województwa sandomierskiego 1764–1766. Kielce, 1986.
38. Sylwan. Zbiór nauk leśnych i łowieckich. Warszawa: S. Orgelbrand, 1845. 412 s.
39. Słownik polszczyzny XVI wieku <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/58517#znaczenie-2>
40. Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku: https://sxvii.pl/index.php?strona=haslo&id_hasla=17041&forma=BELLA#17041
41. Młynarczyk E. Polskie słownictwo handlowe XVI i XVII wieku: (na materiale krakowskich ksiąg praw miejskich i lustracji królewskich), Kraków: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu pedagogicznego w Krakowie, 2010. 218 s.

*Svitlana Bulatova**V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine**(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: 0000-0003-2830-7867

*e-mail: irnbuv@gmail.com****Manuscripta varsoviana: Instruction of the Starostwo trade tax in Warsaw in 1683***

The **purpose of the work** is to publish, analyze and bring the little-known Instruction of the Starostwo [eldership] trade tax of 1683 into scientific circulation in the context of studying the range of imported food products in Warsaw in the 17th century. Not only the discourse of the trade profit of the Warsaw Starostwo, but also primarily the role and peculiarities of imported food trade are highlighted. The **methodology** is based on the historical-comparative method, the principles of camera and edition archeography, the actual principles of research and publication of Old Polish manuscript sources of the 16th-19th centuries, and the definition of professional terminology. **Scientific novelty.** The first publication of a rare Old Polish source on trade taxation in the Warsaw Starostwo of the 17th century is presented. The publication is accompanied by a scientific commentary, explaining technical terms from the history of trade in the Polish-Lithuanian Commonwealth. On the basis of the document, a diverse assortment of products and food items, regularly transported to Warsaw, was analyzed. Based on tax data, the nature and specifics of mass food supplies for metropolitan consumers in the 17th century are considered. For comparison, publications of documents on trade taxes from other cities of the Crown, in particular from Lviv, are involved. **Conclusions.** The historical value of the first published Instruction of 1683 lies in the fact that it contains information on the establishment of a trade tax on imported goods for the benefit of the Warsaw Starostwo. Despite the small volume, the document accumulates specific data on mass supplies of food from the regions of the Polish-Lithuanian Commonwealth and from abroad to the capital. The specified assortment presents drinks, products of mass consumption and expensive items for the elite. A variety of domestic and imported fish, beer from the suburbs, regional and imported, bread and cereals, meat and livestock, oriental and Mediterranean supplements, imported wine and more are presented. The analyzed assortment also indirectly marks the sources of food supply.

Key words: Warsaw of the 17th century, manuscript, tax, trade, products, drinks.

*Стаття підготовлена 27 грудня 2022 року;
подана до друку 5 січня 2023 року.*